

Hetê Awanî ra Romanê Kilama Pepûgî*

The Novel Called The Song of The Cuckoo in Terms Of Structure

Harun BOZKURT*** İlyas AKMAN***

BOZKURT Harun, AKMAN İlyas, (2023), "Hetê Awanî ra Romanê Kilama Pepûgî", Nûbihar Akademî, no. 19, p.97-122, DOI: 10.55253/2023.nubihar.1282071

Genre/Cure: ResearchArticle/
Gotara Lêkolînî

Received/ Hatin: 12/04/2023

Accepted/ Pejirandin:
24/05/2023

Published/ Weşandin:
30/06/2023

ORCID:

0000-0001-7982-232X /
0000-0003-2146-2100

Plagiarism/Întihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website./ Ev gotar herî kêm ji aliyê 2 hakeman ve hatiye nixandin û di malpera întihalê ithenticate re hatiye derbaskirin.

KILMNUS:

Na xebate de hetê awanî ra romanê *Kilama Pepûgî* analîz beno. Deniz Gunduz, unsûranê kultur û ziwanê xo gêno û înan newe ra romanê xo de mûneno. O, hem qeydeyanê ziwanê xo ra xeberdar o hem zî nê qeydeyanê ziwanî bi yew şekilê başî goreyê aksiyonanê hedîseyanê yê eserê xo ya şuxulneno. Nuştux bitaybetî, romanê xo de bi çarçewaya tarîxê realî de hedîseyê ke komela Kurdan û Armenîyan sere ra ravîyerîyayê înan bi teknîkanê romanî ya newe ra mûneno. Unsurê awanî yê romanê cîya-cîya beşanê xabetî de ameyê analîz kerdiş. Nê beşan de kamîyê romanî, hoka ewnîyayîşî û vatoxê ci, mûnitişê hedîseyan, wextê romanî, mekanê dorûverki û hîsîyan (sensorial), kadroyê karakteran heme hetan ra ameyî analîz kerdiş. Xebate de karakterê romanî seke W. J. Harveyî tespît kerdo goreyê bi sernuşteyanê serkarakter, karakterê normî, karakterê kartî û karakterê fonî ya analîz bî.

Kilîçekuyî: Kilama Pepûgî, Deniz Gunduz, edebîyatê Zazakî, awanîya romanî.

- * Na meqale tezo ke nameyê ci "Hetê Awanî û Temayan Ra Analîzê Romananê Deniz Gunduzî" yo ra ameya vetiş. Tez şêwirmendîya Doç. Dr. İlyas Akmanî de hetê Harun Bozkurtî ra nusîyayo.
- ** **Mamoste, Wezaretê Perwerdeyê Neteweyî** / Teacher, ministry of national education harunbozkurto@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7982-232X
- *** **Doç. Dr., Unîversîteya Mardin Artukluyî, Fakulteya Edebîyatî, Beşa Ziwan û Edebîyata Kurdî, Mêrdin, Tirkîya** / Associate Professor Dr., Mardin Artuklu University, Faculty of Letters, Department of Kurdish Language and Literature, Mardin, Turkey, ilyas-akman@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2146-2100

ABSTRACT:

In this article, the novel called *Kilama Pepûgî* will be analyzed. Deniz Gunduz reconstructs the elements of his language and culture in his novels. He is aware of the richness of his mother tongue. He handles these riches and rules very well according to the action of the events in his novels. In the work, the author reconstructs the events experienced by the Kurdish and Armenian peoples in the technique of novel. Structural features of the novel were analyzed in different parts of the article. In these subparts, the identity of the novel, its point of view and the narrator, the plot, the time of the novel, the environmental and sensorial places, the characters were analyzed. The characters were classified as W. J. Harvey determined, protagonist, norm characters, card characters, background characters.

Key Words: *Kilama Pepûgî*, Deniz Gunduz, Zaza literature, the structure of a novel.

1. DESTPÊK

Edebîyatê Zazakî de eserê ke tewirê romanî de nusîyayê hem hetê hûmarî ra hem zî hetê hûmarê nuştoxan ra goreyê tewiranê bînan hîna tay ê. Ney de bêguman gelek faktorî estê. Xususîyetê tewirê romanî, nê tewirî de eser nuştîş keno zehmet. Ma vacî eserê ke nê tewirî de nusîyenî zafane hem hetê hûmarê karakteran ra dewlemendê hem zî nê karakterî wayîrê psîkolojî û têkilîyê tîmîyankerdeyan benê. Reyna hetê mekan, wext, vatox, awanî, temayî ra zî zaf hera yî. Nê sebebana ra tewirê romanî de eserdâyîşî de ganî yew xîreto derg, yew mucadeleyo gird bibo. Nê semedî ra zaf tebîî yo ke edebîyatê nuşteki yê Zazakî yo ke sey edebîyato ke hama merhelê bîyayîşî de yo, nê tewirî de wayîrê zaf eseran nîyo. Ancîna sebebê polîtîkî zî nê tewirî de nuştîşê eseran kenê kêmî (Akman, 2019, r. 179). Nê serranê peyênan de tewirê romanî de hetê hûmarî ra binêk zî bibo yew averşîyayîş esto. Atmosfero polîtîk bitaybetê serranê 2000an ra dima tay zî bo beno nerm. No nermbîyayîş bêguman edebîyatê nuşteki ser o zî tesîr keno. Romanê ke Zazakî nusîyayî zafane nê serran de weşanîyayê.

Deniz Gunduz Edebîyatê Zazakî de nuştoxê ke roman nuştî ra yew o. O, serra 1976 de dewa Gimgimî Canesera de yeno dinya û peynîyê serranê 1990î de dest bi nuştîşê Zazakî keno. Wareyê edebîyatî de reya verên pey şîra xo "*Heşar be*" ya ke hûmara 124î ya rojnameyê *Azadîya Welatî* de weşanîyaya ca gêno. Wexto ke Kovara *Vateyî* weşanê xo dest pêkena Gunduz zî reya verên sey yew wendoxî na kovare rê mektuban erşaweno. Dima şîrê, hikayeyê ci zî na kovare de ca gênê. Bitaybetî weşanayîşê romanê xo yê verên *Kilama Pepûgî* ra dima edebîyatê Zazakî de hîna zaf bala wendoxan anceno.

Gunduz, karakteranê romanê xo hem tarîxê realî ra hem zî dinyaya mûnite ra weçînenê. Karakterê ke eseranê ey de ca gênê zaf hetan ra wendoxan rê pêşkêş benê. Nuştox, cuya yew yew dewicî, yew fezayijî, yew çekdarî, leşkerî ûsb. bi yew şekilê

başî awaniya eseranê xo de goreyê averşiyayîşê hedîseyanê xo rêz keno. Karakterê ci, wexto ke cayê ci yeno fekê yew dewicî ra pey ziwane yew mintiqayî qisey kenê, wexto ke cayê ci yeno zî fekê yew îdarekarê sistemî ra pey ziwane burokraşî qisey kenê. Karakterê bîni zî goreyê xususiyetanê xo qisey kenê.

Heta nika 3 romanê ey neşr bê: *Kilama Pepûgî* (2000), *Soro* (2010), *Kalaşnikof* (2013). Na meqale de ma romanê *Kilama Pepûgî* hetê awanî ra analîz kenê.

2. KAMÎYÊ ROMANÎ

Roman serra 2000î de hetê weşanxaneyê Vartanî ra ameyo çap kerdiş. Hedîseyê ke romanî de ca gêne eslê xo 528 rîpelan de pêşkêş biyê feqet nuştoxî peynîyê romanî de seba wendoxan ferhengêk amede kerdo. Tayê çekuyê ke romanî mîyan de ca gêne bi îşaretê “*”î nusîyayê. Peynîyê romanî de zî nê çekuyê ameyê îzah kerdiş. Bi nê ferhengêkî roman pêro piya 536 rîpelî yo.

Deniz Gunduz romanê xo reya verên wazeno ke bi Tirkî binuso û keylê zî nuseno. Feqet nê nuştayê ey orte ra bi yew şekil benê vîndî. Çend serrî ra dima nuştox reyna qerar dano ke nê romanî ziwane xo de binuso. Wisarê serra 1996î de newe ra dest pêkeno nuştîşê eserê xo. Seke zanîyeno serra 1997 de kovara Vateyî weşaniyena. Gunduz, ê wextan İstanbul de Weşanxaneyê Komalî de xebitîyeno û kovara Vateyî ra zî xeberdar o. Ge-ge na kovare rê mektuban erşaweno û behsê romanê xo keno. “*Ez xêlê waxt o zonê dimilî ser ra xebetîno. Zonê dimilî de waneno û nivîsneno. Hetanî nê rojanê pêya ez romanê ser ra xebetîyêne. Nika mi o xebatê xo kerd tam, ard pêser. Nîyetê ma o wo ke nezdî de vejîme.*” (Gunduz, 1998, r. 92). Na mektuba xo ra dima nuştox nezdîyê di serrî İstanbulî ra abirîyeno û şino welatê xo. Destpêkê serranê 2000î de reyna kovara Vateyî rê yew mektube erşaweno. “*Mi a mektube de qalê romanê xo kerdbî. A taw mi o çap nikerd... Aşmêna kitabê mi vejîno. Ez wazeno ke şima rê kî biruşnerî, fikrê şima kî bicêrî. Na derheq de kî alîkarîya şima lazim a.*” (Gunduz, 2000 b, r. 102) Nuştox bi na mektuba peyên çapkerdişê romanî wendoxanê kovara Vateyî rê mizgîne dano. Eslê xo Gunduz nê romanê xo serrêk, serrêk nê de keno tamam feqet nêşkeno yew weşanxane biwîno. Serra 2000î de tayê embazê Deniz Gunduzî seba çapkerdişê *Kilama Pepûgî* pereyî arêdanê û yewî ra komputer emanet gêne û axirî nê eserî şertanê zehmetîyan mîyan de çap kenê (Gunduz, 2017, r. 20).

Ma eşkenê nê romanî sey yew romano tarîxî bihesibnê. Romano tarîxî; metno ke tede hedîseyê ke demêkê dîyarî yê vîyarteyî de biyê û qedîyayê, ciwîyayîşî, dewrê dîyarî (bellîyî), hîkayeyê kesane yê muhîman, bi şeklo ke rastîya tarîxî ra girêdîyaye mende û bi qabilîyetê afirnoxîya romannuştoxî dewlemenkerdiş û newe ra berarde yo. Romanê tarîxî de hedîseyî û kesî tarîx ra yenê girewtîş, feqet nê herinda ke sey halê xo yê tebîî bêre neqilkerdiş, bi goreyê yew meqsedê dîyarkerdeyî newe ra biserûber benê û bi hewayo ke transformeyê sehneyê ciwîyayîşî yê ganîyî biyê pêşkêş benê (Çetin, 2021, r. 222). Gunduz vateyo verênê *Kilama Pepûgî* de zî behs

keno ke hedîseyî û karakterê ke tarîxê realî de ca gênê seba romanî hetê ey ra newe ra virazîyayê: “Pîyayê ke na kitab der ê, raşta kî bîyê. Lê mi namê zafîna virno. Mi niwaşt ke ez tarix bînîvîsnerî. Xebatê mi roman bî. Coka mi xo ra kî zaf çî kerdî werte û nîvîsnay” (Gunduz, 2000 a, r. 3).¹ Seke tîya de zî aseno nuştox sey yew tarîxnas nê, sey yew romannuştox hedîseyan wendoxan rê pêşkêş keno.

Seke ma vat romanê *Kilama Pepûgî* tewirê romanê tarîxî de nusîyayo. Deniz Gunduz mûnitişê romanê xo hîna zaf meseleyê Armenîyan û pêkewtişê eşîranê Kurdan ser awan kerdo. Serra 1915 de wexto ke Armenîyî tabîyê tehcîrî bîyê, Kurdan zafane hetê Osmanîyan de ca girewtî û gelek roşnvîr û eşîrê Kurdan Cebheya Rojhelatî de vera Rûsan şer kerd (Işık, 2015, r. 175). Gunduz çarçewaya nê hedîseyan de muca-deleyo ke mabênê eşîranê Kurdanê yê sunîyan û elewîyan -Cîbraniyan û Xormeçî-kan- û mucadeleyo ke mabênê nê di eşîran û Armenîyan de vêreno sey hedîseyanê bingeyên romanê xo de ca dano.

Nameyê romanî, bi hedîseyê ke romanî mîyan de mûniyayê înan a rasterast eleqedar o. Ma eşkenê vacî ke nuştox destpêkê romanî de pey yew epîgraf sebebê weçinitişê nameyê romanî eşkera keno: “*Pepbo geko/ kam kîşt/ mi kîşt/ kam şût/ mi şût/ kam kinit/ mi kinit*” (r. 7). Reyna Gunduz vateyo verênê yê romanî de zî wexto ke behsê sebebê nuştîşê romanê xo keno hedîseyê ke mabênê Kurdan û Armenîyan mîyan de ravîyarenê, ê hedîseyan û estanika teyra pepûkî reyde têkilî roneno. Nuştox, yew romano ke tede zaf merg û dec esto, pey yew epîgrafo munasîb dest pêkeno. Nuştox bawer keno ke nê mergan de mesulîyetê Kurdan zî est o. Nuştox seke rolê pepûgî gêno xo ser. Sey pepûgî xeletîyanê bav û kalanê xo qebul keno û sey pepûgî temamê eserî de timûtim decê ke Armenîyan antî ano ziwan (Akman, 2019, r. 181).

3. HOKA EWNÎYAYÎŞÎ Û VATOX

Vatox (narrator), keso ke romannuştox hîkaye ey rê dano vatiş, keso ke mabênê romannuştox û wendoxan de ca gêno yo. Vatox, çîyê ke romanî de benê, kesanê romanî, reftaranê înan, hîs û xeyalanê înan, derûdor, mekan û wextî; bi kilmîye her çîyê ke romanî de ca gênê, keso ke înan neqil û pêşkêş keno yo. Vatox, yan karakterê ke zereyê hedîseyan de ca gênê ra yew o yan zî kesê ke teberê hedîseyan de mendê ra yew o. Ma nêşkenê nuştoxê romanî û vatoxê romanî eynî kes bihesibnê. Vatox, yew keso ke aîdê dinyaya romanî, dinyaya mûniteya yo. Nuştoxî dinyaya rastikên o ke ma tede ciwîyenê de yê (Çetin, 2021, r. 105).

Romanê *Kilama Pepûgî* de nuştoxî averşîyayîşê hedîseyan bi vatoxê şexsî yê hîrêyînî/îlahî mûnito. Vatoxî bi nê hoka ewnîyayîşî karakteran, hedîseyan, mekan

1 Girewtikê ke ma roman ra kerdî no çape ra ameyî girewtiş: Deniz Gunduz, *Kilama Pepûgî*, Weşanxaneyê Vartan, Ankara, 2000. Girewtikanê bînan de ma teyna numreyê rîpelan da.

û unsûranê bînanê yê romanî wendoxan rê pêşkêş kerdo. Vatox hedîseyê ke romanî mîyan de mûniyayê seraser zano û wendoxî zî heme hedîseyan nê vatoxî ser ra eşkenê biwînê. Mîsale vatox rewşa mekano ke hedîseyî tede ca gêni, nê cayî hetê bi ciwîyayîşê sosyo-kulturî û bawerî wendoxan rê nawnenno. Bitaybetî beşo yewin de hetê sosyo-kulturî ra têkilîya hem eşîranê Kurdan hem zî Armenîyan heme hetan ra wendoxan rê pêşkêş benê. Vatox wexto ke dorûverê Koyê Şerefdînî ra behs keno dewê ke nêzdîyê nê koyî de yê, têkilîya ke mabênê şarê ke uca de ciwîyenê wendoxan rê dano şinasnayîş:

Virana nê koyî de, xêlê dewî estê. Dewê Hermenîya û dewê Kurda, zaf caya de kewtê têvirane. Dewê Hermenîya xêlê dewlement ê. Hama her dewe de jû mektebê û kîlîsa Hermenîya esta. (...) Zafêrî dewa de kî Hermenî û Kurdi têlêwe de vîndenê. Nê mî nufisê dewe Hermenî yo, nê mî jû kî Kurd o. Xanê hurdmîna heta, têkîşte der ê. Cîrantîna hurdmîna heta xêlê kan û giran a. Cîranî şonê veyvanê jûbîni ênê. Cejnê hurdmîna heta, nîkunê tê, feqet hurdmîna hetî cejnanê jûbîni bimbarek kenê (r. 10).

Vatox bi nê pasajî wendoxan pêde-pêde amedeyê hedîseyanê romanî keno. Romanî de vatox verî bi hewayo pozîtif têkilîya Armenîyan û Kurdan nawnenno. Dima zî averşîyayîşê hedîseyan de wendoxan rê çira mabênê înan xerepîyayo, destpêkerdişê nê xirabîyan bi sehneyanê realîstan zaf hetan ra nawnenno.

Kilama Pepûgî de vatoxê romanî (û helbet nuştoxê romanî) hedîseyê ke metnî de ca gêne hetê objektîfî ra wendoxan rê pêşkêş keno yan nêkeno û mesafeyê ey û metnî çiqas o?

Vatoxo hîrêyênê romanê *Kilama Pepûgî* zî helbet heme serebûtanê romanî ser o tesir keno. No vatoxo hîrêyên, nuştox Deniz Gunduz bi xo bo, mesafeyê ey û metnî çiqas o? Yanî o wexto ke meseleyan bimojno ra, teswîr biko do çiqas bawerî, fikr û ewnîyayîşê xoyê şexsî ra bixelisîyo? Eslê nuştox Gunduzî bi xo zî cematê elewîyan ra yo û o eşîra xormekan ra yo. Nê şerê cîbranan û xormekan de mesafeyê vatoxê romanî û nuştoxî ganî nêkewo têmîyan. Xora nuştox Gunduz tesîrê xo zaf eşkera nêmojneno ra, vengê ey hedîseyan ra û karakteranê ey ra berzêr nîyo. Çiqas ke ey dest ra bêro o bi ewnîyayîşê objektîfî hedîseyan neqil keno, karakteranê xo û mekanî teswîr keno. La ca seke vatoxîya xo, xo vîr ra biko wexto ke behsê tayê kesan biko fikr û rengê xo eşkera keno: -‘Tarixî, Hermenîya ra qe hes nikerdo. Zafêrî dolima zê ewroy tey bêbextbîyo (Gunduz, 2000a, r. 97; Yıldız, 2020, r. 92).

Seke aseno vatoxê romanî her çiqas zafane bi ewnîyayîşê objektîfî hedîseyan neqil biko zî ge-ge subjektîf têngêreno û fikranê xo, hîsanê xo eşkera keno. Hetta raste-

rast hukman îfade keno. Nê wextan de mesafeyê îronîkî (Ironic distance) yê nuştox û vatoxî teng beno. “*Tarîxî, Hermenîya ra qe hes nikerdo. Zafêrî dolima zê ewroy tey bêbextbîyo.*’ (Gunduz, 2000: 97). *Heme cumle de vatox fikrê xo mojnenno ra. ‘No hena kare verên bî. Herkesî na zê name xo rind zanitêne. Hela hena Urizî çî bîyardêne dîna ser. Hena îna çî bidîyêne.*’ (Gunduz, 2000: 494). *Qiseyê vatox û dewijan seke dekwetê têmîyan.*” (Yıldız, 2020, 92 [Xêze kerdîşê binê çekuyan aîdê Pinar Yildize ye.]). Wendoxî zî eşkenê pasajê ke Yildize tesbît kerdê înan de na rewşa vatoxî biwînê.

4. MÛNİTİŞÊ HEDÎSEYAN

Mûnitişê hedîseyî, sîstemê rêzkerdiş û biserûberkerdişê hedîseyan ke ê hîkayeya romanî de ca gênê yo (Çetin, 2021, r. 189). Hedîseyê ke romanê *Kilama Pepûgî* de ca genê rasterast tarîxê realî de ameyo ciwîyayîş. Feqet nuştox nêşkeno sey hedîsenusoxan nê hedîseyan wendoxan rê pêşkêş bikero. “*Tarîxnas, weqia ser o qisey keno, romannuştox zî a weqia dano qiseykerdiş.*” (Tekin, 2018, r. 66).

Roman de mûnitişê hedîseyan zaf muhîm o. Rêzîla hedîseyan, yanî çiyê ke qewmîyênî ganî goreyê yew ûsulî bêrê nuştiş û rêzkerdiş. Zafanê romanan de verî cayê hedîseyan, dima pêde-pêde kesê ke romanî de wayirê rolê muhîmî yî, dima zî kesê baş û xirabî bellî benî. Nê heme çiyê goreyê planê nuştoxî aver şonî û hera benî, hedîseyanê hurdîyan ra destek û paştî gênî. Labelê hedîseyo bingeyin, yanî hedîseyo ke roman ser o virazîyayo ganî sey xeta sura qaline bellî bo. Na xeta sura qaline bena sey pusulaya wendoxî (Espar, 2000, r. 68).

Kilama Pepûgî de hedîseyo bingeyên -bi vatişê Îhsan Esparî- sey xeta sûra qalinde zaf eşkera mebo zî wendoxî eşkenê temaya romanî ya bingeyên -yanî meseleyê Armenîyan- ra mûnitişê romanî ser o bifikirîyê. Romannuştoxî zafane averşiyayîşê hedîseyanê yê romananê xo temayê bingeyên ser o awan kenê û wendoxan rê nê temayî ser ra hedîseyan, karakteran, mekanan ûsn. pêşkêş kenê. Gunduz zî seba romanê xo sey temaya bingeyên meseleyê Armenîyan xo rê weçînayo û roportajo ke derheqê nê romanê ey bîyo nê roportajî de zî weçînayîşê mewzûyê romanê xo ano ziwan:

Nê romanî de ez behsê jenosîdê armenîyan kena. Çira jenosidê armenîyan. Çunke çimê mi de kokê na meseleya kurdan uca ra dest pêkeno. O taw tirkan û kurdan pîya hereket kerd û armenî qir kerdî. Peyê cû se bî? Nika ê çiyê ke ma ardê înan ser, ê yenê ma ser. Ma eke nê çimî ra nîyadîme vînenîme ke na rewşe xora hem polîtîk a hem zî dramatik a. Yanî eşkena bibo babeta romanî” (Gunduz, 2016, r. 33-34).

Gunduz seke tîya de zî aseno zafane bingeyê romanê xo na temayî ser roneno. Feqet bala wendoxan na tema rey de yewna tema zî ancena. Seke ma verî zî vatbi *Kilama Pepûgî* de yewna mesele şerê eşîran o. Yanî ma nêşkenê bê meseleyê eşîran

romanî bifikrîyê. Çunkî nuştox seba mucadeleyê mabênê eşîran û dewletî sey serkarakter lacê Îbrayîmê Talî Zeynelî û seba meseleyê Armenîyan zî sey serkarakter Artînî (Xaç) wendoxan rê pêşkêş keno. Coka gerek mûnitişê hedîseyan nê di karakteran ser, sey di hedîseyî cîya-cîya rêz bibê.

Henry Fielding derheqê cîyakerdişê beşanê romanê de nê teşbihî şuxulneno, “*Senî ke yew qesab goştî bi hewayo munasîb bîrmeno û parçe keno. Yew nuştox zî eserê xo bi hawayo munasîb keno beş, çunke no hem karê wendoxan, hem zî karê înanê ke goştî sifreyî de bare kenê, asan keno*” (Stevick, 2017, r. 162). Gunduz zî hedîseyanê romanê xo vîst û di beşan de wendoxan rê pêşkêş keno. Ge-ge nuştox pey teknîkê peyseragêrayîşî wextî bero demo vîyarteyî zî hedîseyê ke romanî de ca gêne Reyna zî bi rêzkî aver şîne û her hedîse xo mîyan de yew sebeb nefîceyî ra yeno meydan. Hem hedîseyê Armenîyan hem zî hedîseyê ke mabênê eşîranê Kurdan û Osmanîyan de ravîyarenê zafane cîya-cîya beşan de hetê nuştoxî ra pêşkêş biyê feqet Reyna nê di hedîseyî romanî de bi hewayêko paralel aver şîne.

Kilama Pepûgî de “mûnitişê hedîseyan yê zafrêzîlayin” şuxulnîyayo. Romanê ke bi “mûnitişê hedîseyan yê zafrêzîlayin” mûniyenê de gelek hedîseyî qewimîyenê û nê hedîseyî yew nuqta de kewenê yewbînan mîyan (întersect benê). Vatox, nê hedîseyan cîya-cîya vano û nê hedîseyanê cîyayan yew şekil ano têhet û temaya bîngeyên ser o yew netîce de virazeno. Gunduz zî romanê xo de gelek hedîseyê cîyayan wendoxan rê pêşkêş keno û peynîyê romanî de zî bi temaya xo ya bîngeyên -meseleyê Armenîyan- mûnitişê romanê xo tamam keno.

Hedîseyê ke karakterê Zeynelî sere ra ravîyarîyayê ma nê hedîseyan hîrê helqeya yê bîngeyên ser o rêz kerdî. Nê hîrê helqeyan (ma helqeya metnî pey ‘M’ û hedîseyan zî pey ‘H’ nawna) ma eşkenê bi no şekil rêz bikerê:

M₁: Axayê xormecîkan Îbrayîmê Talî hetê Alaya Cîbraniyan ra kişîyeno. Lacê Îbrayîmê Welî şîno Îstanbul û birayê xo Zeynelî rê kişîşê pîyê xo xeber dano. Zeynel mektebê eşîran de waneno. Zeynel kişîşê pîyê xo eşnaweno heme çîyî ca veradano. Destpêkê prosesê heyfgirewtîşê û agêrayîşê ey;

H₁: Zeynel sey rayberê eşîra xo çekdaranê xo reyde heyfê pîyê xo gêno.

H₂: Xebara kişîşê yê merdîmanê eşîra Cîbraniyan heme cayê welatî de fek ra fek vila bena.

H₃: Zeynel hînî sey dişmenê Osmanîyan zî hesabîyeno. Çunkî cîbraniyî endamê Alayanê Hemîdîyan ê. Aye ra hem cîbraniyî hem zî Alayanê Hemîdîyan kewnê ey dima û Zeynel hînî hetê dewletî ra yew şakî (heydut) hesabîyeno.

M₂: Dorûdormeyê welatî de fermanê kişîşê Zeynel û embezanê ey dayeyeno. Zeynel eşîra xo ca veradano, birayê xo Welî û embazê xo Memî reyde vecîyenê ko-

yan. Demêk ra dima Zeynel yeno dewa Mistê Rezî. Destpêkê eşqê Zeynelî û keynaya Mistî Xece û xîyanetê Sekamilî;

H₁: Zeynel wexto ke yeno keyeyê Mistê Rezî tîya de eşiqê keynaya ey Xece beno û çend rocan mîyan de Xece Mistî ra wazeno.

H₂: Zeynel û embazê ey Alayî ver ra na rey şinê dewa Sekamilî. Çend rocî Zeynel û Xece keyeyê Sekamilî de rehet kenê. Demêk ra dima Sekamil cenderma rê cayê Zeynelî îxbar keno û wazeno ey û embazanê ey bido tepîştîş.

H₃: Wexto ke cendermeyî eştenê dewe ser keyeyê Sekamilî pey qerşunan kenê virtûvîla. Zeynel teslîm nêbeno û qerşunê ci zî qedîyenê. Cendermeyî wazenê keyeyê Semakilî biveşnê. Feqet Sekamil veşnayîşê keyeyê xo nêwazeno û nimitkî Zeynelî rê Zazakî cayê qerşunanê xo vano û çende mewazo zî na rey zî Zeynelî cenderman destê ra xelisneno.

M₃: Zeynel û Xece alayê Cîbraniyan ver ra şinê keyeyê merdimê Sekamilî Emralî: Destpêkê îxanetê pîyê û maya Xece, kiştîşê Xece, ameyîşefkerdişê Zeynelî;

H₁: Zeynel û Xece çend aşmî kerwayê xo Kevorkî hetê de manenê. Demêk ra dima şinê keyeyê Emralî. Xeber yena ke pîyê Xece Mistê Rezî hetê dewletî ra ameyo tepîştîş. Maya Xece, Pore, seba merdeyê xo cayê zamayo xo dewletî rê îxbar kena.

H₂: Cendermeyî na rey zî dormereyê keyeyê Emralî gînî. Pêrodayîşî de Xece bena dirbetin. Wexto ke Xece bena dirbetin nêwazena ke a bikewo cenderman destê, aye ra yan destê vistewreyê xo Welî ra yan zî destê embazê Zeynelî Memî ra kiştîşê xo wazena. Mem nêşkeno Xece bikişo û no karo giran kewno milê Welî. Xece, qeçeko ke pîzeyê ci de bi ê ya pîya hetê Welî ra yena kiştîş.

H₃: Mergê Xece Zeynelî zaf decneno. Zeynel decê Xece ver ra şino efkerdişê xo wazeno. Eynî wext xeber yena ke dewlete pîyê Xece Mist veradayo. Welî, Mistî kişeno û heyfê Xece gêno. Zeynel zî qola xo ya pîya şino dêrsim, merdimanê xo mîyan.

Romanê *Kilama Pepûgî* de hedîseyo bingeyên o bîn zî -meseleyê Armenîyan-karakterê romanî Artînî (Xaç) ser ra wendoxan rê pêşkêş beno. Nê hedîseyan zî ma do hîrê helqeya yê bingeyên ser o rêz bikerê:

M₁: Osmanîyan fermanê Armenîyan danê. Dîgran û keyeyê ey badê nê fermanî dewa xo ra remenê hem dewlete ra hem zî eşîranê Kurdan ra xo nimnenê: Destpêkê prosesê dewe ra vejayayîşê Dîgranî û hedîseyan mîyan kewtişê tornê Dîgranî Artînî;

H₁: Artîn hina qeçek o. Maye û bawkalê xo Dîgranî ya pîya ko bi ko destê Alayanê Hemîdîyan ra remenê. Dîgran înan beno nezdîyê dewa xormeqîkan nimneno. Demêk ra dima Alayanê Hemîdîyan şik benê înan ser û mabenê Dîgranî û alayî de şer dest pêkeno.

H₂: Nê şerî mîyan de xormeçîkan ra merdimêk kişiyeno û yew şiwane zî beno dirbetin. Veyva Dîgranî û cênîyê bînî benê vîndî. Dîgran û Artîn teyna û veyşan manenê.

M₂: Artîn beno vîndî û bawkalê xo Dîgranî ra vîsnayeno. Bak, Artînî yew holi-ke mîyan de yew halo perîşan de veyneno: Destpêkê prosesê vînayîşê Artînî, ridê fermanê Armenîyan ra dewe ra abirîyayîşê ey û hetê dişmenanê xo ra kiştişê Bakî;

H₁: Bak, Artînî gêno beno keyeyê xo û bi serran sey lacê xo keno pîl. Nameyê Artînî keno Xaç. Dewicî şik benê ke Xaç yew Armenî yo aye ra Bak tim Xaçî dewican û dewletî ver ra paweno.

H₂: Dewlete reyna fermanê Armenîyan dana. Bak zî na xeberî ra dima zano ke hînî feletiyayîşê Xaçî çînî yo. Eynî wext Armenî zî kîştê Rûsan de duştê Osmanîyan şer kenê. Bak qerar dano ke Xaçî bero Erzîrom. Bak zano ke tîya de Armenî estê û hînî kes nêşkeno înan hetê de nezdiyê Xaçî bêro.

H₃: Bak şewêk yew laco des û hîrê, des û çar serrî destê ra yeno kiştiş.

M₃: Merdişê Bakî ra dima heme kar û gureyê keyeyî kewno lacê Bakî Xidî milê: Destpêkê prosesê hetê Rûsan ra tepîştîşê Xidî û Rûsan destê de têhet ameyîşê Xaç û Xidî;

H₁: Xid mergê pîyê xo ra dima ewnîyeno keyeyê xo. Rocêk Rûsî erzenê dewe ser û Xid sey esîr dekewno înan dest.

H₂: Xid û dewejê bînî ke esîrê Rûsan benî, seba Rûsan karanê giranan de xebîtîyenê. Embazê pîyê Xidî Cîb hînî tehemul nêkeno û rocêk leşkeranê Rûsan ver ra remeno û verê çimanê dewicanê xo de yeno kiştiş.

H₃: Mergê Cîbî ra dima hînî Xid zî bawerîya mergê xo beno. Badê mergê Cîbî ra çend rocî Xid hetê yew leşkerê Rûsan ra dûrî ra dûrî yeno teqîbkerdiş. Axirî Xid vînenê ke no leşker Xaç o. Her di heme piresyenê pêra û bi zerrî ra bermenê.

Seke aseno nuştox “mûnitişê hedîseyan yê zafrêzîlayin” şuxulnayo û zaf hedîseyan dekerdî romanê xo. Peynîya peyên de zî heme hedîseyan girêdayo yewbînan.

5. WEXT

Romanî de yew leteyê wextê zemanî yo teber ke hedîseyî cereyan kenê est o, yew tayê hedîseyê (zemanê weqia) ke tayê gaman, tayê rojan, tayê aşman û tayê serranê nê leteyê zemanî de vîyarenê est ê, yew zî yew zemanî (zemanê vatene) ke bade ke hedîseyî benê, wexto ke hetê romannuştoxî ra nusîyayo, derbasê kaxite bîyo, bi leteyanê zemanî yê îlawekerdeyan yan zî bi zemanan ra birnayeyan, yanî bi tesarrufanê nuştoxî newe ra mûniteye yo, est o. (Çetin, 2021, r. 133)

Romanî de wextê hedîseyan serranê 1892-1893î de dest pêkenê. Wendoxî eşkenê kiştîşê karakteranê romanî ra Îbrayîmî Talî ra ney bizanê. Seke zanîyeno Îbrayîmî Talî eslê xo tarîxê realî de eşîra xo ya pîya dewleta Osmanîyan rê îsyân keno û hetê Alayanê Hemîdîyan ra yeno kiştîş. Deniz Gunduz zî destpêkê romanê xo de nê hedîseyê ke Îbrayîmî Talî ser a ravîyarîyayê wendoxan rê pêşkêş keno.

Roman nê hedîseyanê Îbrayîmî Talî ya dest pêkeno û heta serranê 1915î yanî tehcîrê Armenîyan û reyna dewrîmê rusyayê teşrîna verênê 1917î dewam keno. Yanî ma eşkenê vacê ke nuştuxî hedîseyanê romanî teqrîben mabênê serranê 1892-1917î de awan kerdo û hedîseyî bi kronolojîk aver şînê. Tayê cayan vatox ge-ge wextî beno demo vîyarteyî zî.

Gama ke wendox yew romano ke babata ey yew hedîseyo tarîxî yo waneno zehmetîya ci hîna zêde vînenê. Çûnkî o hem hetê xo yê nîyetî ra hem zî hetê tesîrê xo ra di qatî bîyo tarîxî. Refleksê ke vera hedîseyanê tarîxîyan dîyenê, çaxanê cîya-cîyayan de cîya-cîya benê. Mumkin nîyo ke şîma tersan, peşînhukman, tercîhan û eynî refleksanê hîsîyanê yew kesî yo ke ey serra 1800î de yew esero ke derheqê Şorîşê Fransîzan de nusîyayo wendo, ewro hasil bikerê. Wendoxî, çîqas nêzdîyê serranê nusîyayîşî/weşanayîşî yê eserî de ciwîyenê, ganî derheqê wextê eserê tarîxî yo ke ê wanenê de hende zaf çîyan bizanê. Seba ke romanî ra zewq bero girewtîş û reaksiyonê karakteran û temaya ey tam fehm bibo, hewce yo çapa hêze xeyalkerdîşî yo hera est ba (Mendilow, 2017, r. 226).

Romanê *Kilama Pepûgî* de zî gerek wendoxî bi nê hîşmendîya biewnê hedîseyan û hedîseyê tarîxê realî de ravîyarîyayê derheqê înan tayn bo zî malumatan bizanê. Çûnkî Gunduzî mûnîtîşê hedîseyanê xo nê tarîxê realî ser o awan kerdo. Aye ra mûnîtîşê romanî wendoxî bi nê çimî ya gerek biewnîyê. Reyna vatox bi wextê sosyalî ra zî wextê hedîseyan wendoxan haydar keno:

Micxulîya her şewe zafêrî serê şerê dewleta ser ra bî:

- Goro ke Mûdîrê nahya salix dano, Almanîya û Fîransîya têduş de kewte şer. Urîzî û Engîlîza kî pîştî Fîransîya gureta. Şerode henên kewto kar ke, hetanî nîka dinya ser ra qe nîyamo dîyayene. Zafêrî welatî nîka ra kewte zerê na çîre.

- Ma Osmanîye ra çî xebere?

- Goro ke vanê dewran destê Ebdulhemîdî ra vejîyo kewto destê, Îttîhat o çik o, kewto destê komêde henênî. Enver Paşa kî serekêde dîna wo. Xo şîdînenê ke duşê Urîz de bikuyo şer (r. 307-308) (pêtkerdîşê âidê ma yî).

Nê dîyalogî de cayê ke ma pêtkerdê bi nînan a wendoxî eşkenê bi rehet yew şekil de derheqê wextê hedîseyan ra xebardar bibê. Vatox tîya de destpêkerdîşê Şerê Yewînê yê Cîhanî, textî ra war ameyîşê Ebdulhemîdî, dewrê Îttîhat û Teraqqî û Enver Paşayî wendoxan rê nîşan dano. Wextê sosyalî beşanê bînan de zî ca gêne.

Cendermî amê Uskira de şewe bîye mêyman, şodir kî kewte raye vejîye ame. Ara de xo hena teze resno dewe. Gimgim de hena fermanê Hermenîye raşt nîbîyo, Qaymaqamê Gimgimî heroj mûdirê nahye û pîyayê xo dêne arê, ardêne pêser û na mesela ser ra qesî kerdêne. Qaymaqamî hena xeya xo yo Hermenîya rind kifşe nikerda. Labelê Hermenîya ra zobîn herkes kî nê fermanî rind zano, Hermenî xo bi xo hewenêne. Nê roja de daha zêdêrî kewte ra kar û gurê xo ser. Xo bi xo xapnêne ke, no ferman henî zaf çîyode xirab nîyo. **Dewlete îna koçe welatê cerî kena** (r. 397) (pêtkerdişê âidê ma yî).

Nê pasajî de zî vatox fermano ke derheqê Armenîyan de vecîyayo ey wendoxan rê nawneno. Seke zanîyeno Armenî bi nê fermanê Osmanîyan a welatê xo ra tehçîr benê. No zî destpêkê serranê 1915î de yo. Gunduz derheqê wextê sosyalî de romanê xo de wendoxan rê sey nê pasajanê corînan zafane nimûneyan pêşkêş keno. Seke ayseno hedîseyê ke romanî de ca gêne mabênê serranê 1892-1917î ameyê meydan û nuştox zî romanê xo nê tarîxan ser o mûneno.

6. MEKAN

6.1. Mekanê Dorûverkî

Dorûver; yew cayo ke ser o nêameyo vindertiş, nêbîyo vîrameyîşkerdiş (xatiratîzekerdiş) û transformekerdiş; tena ser ra yeno derbazbîyayîş (vîyartiş), la xorîniya ey nêno vînayîş, şexsî yan hedîseyî bi hawayo cîdî mutêsîr nêkeno. Nê mekanê ke fonksiyonê yew vestîyerî ke mûnityê hedîseyan ci ra dardekerdeyo vînenê, nêeşkenê manaya guzergâhî ra wetêr yew mana ifade bikerê (Korkmaz, 2015, r. 82).

Romanî de mekanê dorûverkî beşo yewînê yê romanî de derg û dila teswîr benê. Vatoxî seba hedîseyanê romanî xo mintiqaya Gimgimî sey mekanî weçînayo û zafane hedîseyî nê mekanan de aver şinê. Romannuştoxî mekananê dorûverkîyan bitaybetî sey yew sehneyê tîyatroyî wendoxan rê pêşkêş kenê.

Koye Bîngolî xêlê berz o. Dîkila xo Kela Şema wa. Kela Şema dûrî ra zê dêsî tîk yasena. Çîçax ke serê Kela têf û mij bico, a waxt xêlê dofanêde pîlî kunê kar. Mîyonê amnan de torge varena. Merga û hêgaya kena xirabe. Warê Koyê Bîngolî de xêlê golî estê. No ko namê xo bi Tirkî nê gola ra cêno. Wara de vare xedar varena. Zimistan vayê varîşî şepa keno ci, her çîyo kenda vare ra keno pir. Nê caya de vare xêlê erzîna pêser. Hetanî payîzî na vare roj bi roj helîna oncîya kî niqedîna. Aşma payîzî de vara kane ser ra, vara tezîye varena. Na vare ebe waxta verê xo de hardî şûna û kinena. Bi na qede verê xo de golanê hîraya virazena. Awa vare gola ra vejîna, xo ver de vaya vejena û vêrdîna de golede bînî. Nîya bi na qede xo resnena dera. Uja ra têpya kî koya ra sipe-

sipe vêrdîna de. Koyê Bîngoli hetê awe ra xenîmet o. Awa nê koyî qe nibena kêmî. Deşta Gimgimî, Deşta Uskura û dewanê Şerafetînî no ko lawnenno. Awa koyî honde ke bêhemd a, zinaranê veroja ra awe fîj dana. Nê cayê nîyanênî elewîya rê zîyar û dîyar say benê. Vaş û dalê nê caya honde ke sixlet ê, mar nîşkîno tira şoro. Nê cayanê nîyanêna de boya vaşî û gul-çiçegî kuna ra têmya îsanî kena serxoş. Vengê girgoçîna û zeranca xuşa-xuşa dera de kuno têmya û govende cêno. Îsan qe qayîl nibeno ke nê cerda ra dûrî kuyo (r. 12-13).

Gunduz bi mekanê ke hedîseyanê romanî de ca gênê nê mekanan seba wendoxan hetê ekonomî, komelkî, kulturî û nasnameyanê yê şexsan û reyna ciwîyayîşê înan zî nawnenno.

Dewa de cênîyê kebanî ver kenê piro bostana ramenê. Katolî, livazî, lobî, xîyarî, kundirî, pîyaz çi ke amê ramîno. Feqet zametê bostana zêde wo. Gere di dolimî kulbe bo, hetanî ke bî hîrê çar pêl gere ebe helba awe dîyo. (...) Bostan destê Kurda ra zaf nêno. Gore Hermenîya, ê ancax dima qena malî bicêrê. (...) Derheqê bax û baxçî de Hermenî xêlê rind rençber ê. **Rençbertîna û hunêrbendîya mërka vaje û vînde** (r. 18) (pêtkerdişê âidê ma yî).

Seke tîya de aseno vatox dewe de ciwîyayîşê Kurdan û Armenîyan bi mekanî ya pîya hetê ciwîyayîşê komelkî ra zî wendoxan xeberdar keno û ney rê bi fikrê xo yê sexsî ya zî piştî dano. Reyna vatox tayê beşan de sey mekanî bananê karakteranê yê romanî zî teswîr keno. Wexto ke Welî û Mem şinê Îstanbul tîya de keyeyê Kerwa Keboyî bala înan aceno.

Hurdmîna mêymanî kewtî zerê odaye. Oda hondaye ke dewlemente bîye, hurdmîna xêlê waxt şaş û matê ci bî. Her çar kuncikanê oda de kî lemboya veşêne. Oda seke roj bo, roştîya lemboya ra henî şewle dêne. Welî û Memî serê mîndera ra nîştî ro û xêlê waxt qaytê der-dormê xo bî. Dêse oda de resmê Gila Meryeme û Hezretê Îsayî teba xêl ezîza têver ra dardekerdî bî (r. 65).

Nuştox tayn bo zî sey nê teswîranê mekanan ge-ge romanê xo de ca dano û bi nê mekananê dorûverkîyan a wendoxan anceno hedîseyan mîyan.

6.2. Mekanê Hîsî

6.2.1. Mekanê Girewteyî/Tengî

Mekanê hîsî/îdraqkerdişî, cayê ke têkilîya kes û şexsan hetê ey problematikî ra neqil kenê, transformekerdeyî û vîrameyîşkerdeyî yê; ca teyna cayo topografîk nîyo, erjo ke mana berano (peyda keno), xatirayan îhtîva keno û dinyaya zereyê kesî/e neqil keno yo (Korkmaz, 2015, r. 82). Romanê *Kilama Pepûgî* zafane hedîseyan ser o mûniyayo. Yanî nuştox psîkolojîyê karakteran ra zêdêr wazeno ke hedîseyan wendo-

xan rê pêşkêş bikero. Seke zanîyeno mekanê hîsî karakteranê romanî ser o tesîr kenê. Coka eke ma wazenê derheqê mekananê hîsîyan de malumatyan bizanê gerek nê roman de xorînîya psîkolojîyê yê karakteran zî ca bigîro. *Kilama Pepûgî* de xorînîya psîkolojîyê yê karakteran zaf tayn o. Aye ra mekanê hîsî zaf ca nêgênê. Feqet ma reyna zî tayê pasajan de derheqê mekananê hîsîyan de eşkenê nimûneyan bidê.

Artîn (Xaç) wexto ke Alayanê Hemîdîyan eştenê dewa ey ser, maye û bawkalê xo Dîgranî ya pîya înan ver ra remenê. Wextê ra dima Artîn maya xo û bawkalê xo ra visyeno, tikûteyna maneno. Koyan de, mîyanê birran de, yew holike de xo nimneno. Koyê, birrê, holike semedê ey mekanê girewteyî/tengî benî. Çunke o nê mekanan de xo rehet hîs nêkeno û timutim zereyê şikî de yo. O, çîyê ke dormereyê ey de yî ra terseno û heme çî ra yew xirabî paweno. Nê mekanî semedê ey teyna şik, ters, dec î. Reyna rocêk Artîn yew holike mîyan de xo nimneno û şino hewn a. Tam o wext zî Bak hemverê na holike yeno. Teberê holike de rewşa teyrûturan bala ey ancena. Bak ewnîyeno ke sivircikî dorûdormeyê yew qule de şinê-yenê: *“Çimê sivircika ke gina Bakî ra na wo cer ra êno, hama firda serê gilane dara. Uja ra qayte Bakî bî. Celikanê sivircika ver kerdîbî pira wendêne. Bakî nata-dota qaytbî çîye çîno”* (r. 161). Bak, wexto ke holikê mîyan ra yew zîbayîşode xorîn eşnaweno hema xo keberê holike ra çekeno zerre: *“Zerê holike xêlê tarî yo, qe çîye nîyaseno. Bak kî roştîye ra êno, çimê xo hena rind nimusê tarî. Tayê ke zerê holike de mend, hetê pêy de dolimêna vengê zîbayîşî ame”* (r. 161). Holika ke Artîn mîyan de yo seba ey yew mekano teng o. Tarîtiya na holike û mabênê karakterî de yew têkilîya xirab esta: *“Sera bî çewt qaytbî ke domanê wo. Lajek hewn der o, hewna ver ra zîbeno û tayê çimî biltbilneno”* (r. 161) Seke nê pasajî de zî aseno no mekan tersanê Artînî îhtîwa û muhasere kenê.

Bakî rê roce dişmenê xo Seyidan ra Emralî xeber dano ke merdimê ci wazenê ke Xaçî bikişerê. Çunkî Seyidan zanê ke Xaç yew Armenî yo. Her çiqas mabênê Bak û eşîra Emralî de dişmentî bibo zî Emralî nêwazeno ke yew zerar bêro Xaçî. Xebere ra dima nê hedîseyî qeyimîyenî:

Bak xêlê qalind. Xêlê waxt ke vêrd ra, uşt ra raya çêyî gurete. Ebe zor xo resna çê. Tek qesa fek ra nivejîye. Eke xo resna çêyî xafla lerzna kewt zerê cile. Çixa ke çimê xo minitêne de, hewno ke Emralî ci rê qesî kerdo o dîyêne. Zobîn qe çîye verê çima ra nivêrêne ra. Rûyê pîyê xo zê hewnê şewa amêne verê çimanê Bakî (r. 405).

Na xebra xirab ra dima Bak hema şino keyeyê xo, çend rocî cilê mîyan ra nêvîciyeno û zereyê ode de, zereyê cile de bêxuzur wext vîyarneno. Hînî cile û ode Bakî rê beno mekano teng.

Vatox, seba karakterê xo Xidî zî yew mekano teng virazeno. Wexto ke eskerê Rûsan erzeno dewe ser Xid zaf terseno. Hînî şewanê derganê yê zimistanan de lojina

ke derûdormeyê ci de bi keye û kulfetê xo sohbetanê weşan kerdê sey yew kereya girane sêne Xidî de ronîşenî:

Sukutîyade pîle kewte zerê dewe. Seke têy sed ser ra qe kes nivindeno henî. Esker ke cor ra xelesîya ra ame, eskerê Tapê Mezelakî cayê xo ra xelesîya ra û ver kerd dewe. A sira de Xid hena kewt zerê û tufangê xo çarna berd kerd axure û hena ame lewê Perze, verê adirî de ebe tersode pîl nîştro. Pisingo sîya tersa ra binê andalî de şûre ano şure ser û xêrib-xêrib mîyavkeno. Çimê xo verba adirî reyna bereqîne. Tersa ra hilka-hilka Xidî ya û verê lojine de ronîştîyo (r. 488).

Seke tîya de zî aseno Xid mekanê girewteyan de yanî nê nimune de heme dewe de, keyeyan de zereyê tersî de yo û hetê ruhî ra zî hîşê ey kewno temîyan. Romanî de vatox mekananê girewteyan/tengan zaf eşkera meşuxulno zî ge-ge hedîseyan mîyan de karakteranê xo ser ra mûneno.

6.2.2. Mekanê Akerdeyî/Herayî

Karakterê romanî nê mekananê herayan de xo emnîyefî de, rehet de hîs kenê. Her çiqas nê mekanan û karakteran mabênê de rasterast yew têkilî meronîyo zî vatox bi metodê îma ya wendoxan rê pêşkêş keno.

Roman de Dîgran û Artîn ser eştişê Mam û embazanê ci ra dima cinîyê ke pîya bî înan kenê vîndî. Ca bi ca gêrenê înan feqet qet kesî ra xeber nêvecîyena. Axirî Dîgran destê Artînî tepşeno û dekweno yew dereyo xorî:

Dîgran xo duş de qayte zinarî bî û henî pa şî. Zinar ebe destê îsanî amaybî taştene û ser ra resmê îsana û hêywana amaybî viraştene. Zinar de; Cênîkeke domana ver nêweş a, pîzê amo reşto verê pîrnike, serê kursî ra nîşta ro û reştike resena. Verê linganê cênîke de kî helba şitî esta. Der-dormê cênîke pire bizan o. Çar hetê bizade kî camêrdî û zav-zeç esto. Herkesî dest de kare esto, herkes kare keno. Dîgran ke nê resme îsana dî, kefê xo hebe ame ca. Dêrdê xo, xo vîra kerd û ver ra matê zinarî bî û mend (r. 141).

Dîgran bi nê resman tay bo zî hînî heme çî keno xo vîra û no mekan seba ey sey yew kêbero ke bêpeynî rê abîyeno ca gêno. Vatox seke tîya de zî aseno nê mekanan seba karakteranê xo sey cayê pozîtîfan weçînenê û mûnitişê hedîseyî de bi nê mekanan a wendoxan xo ge-ge nê hewayê qeswetînan mîyan ra binêk zî bibo vejeno.

Vatox nê mekananê akerdeyan/herayan karakterê xo Artînî (Xaç) ser ra zî wendoxan rê pêşkêş keno. Wexto ke Artîn hetê Bakî ra vînîyeno seba Artînî keyeyê Bakî beno mekano hera. Artîn çimanê xo keyeyê Bakî de akeno û tersê xo, mergî ver ra remayîşê xo xo vîra keno:

Serê minderî de xo kerd derg û kerd kilm. Ebe vengode merde, fek ra çend namê Hermenîya vejîyay. Bak şivik lajêkî ser ra bîçewt û têy huya. Ebe vengode nîştkek û nêrm, ver kerd piro lajêk de qesî kerd. Layikî qesanê mêrîkî ra tek çekuye fam nikerdêne. Hama onciya kî vengê mêrîkî şîbî weşîya dê. Fek kerdîbî ya ver ra matê mêrîkî mendbî. Her çîyo tersê xo helme de bî vila û şî (r. 168).

Kilama Pepûgî de vatox mekananê herayan rê Zeynelî ser ra zî ca dano. Zeynel wexto ke bi estora xo ya keyeyê Mistê Rezî ra vecîyeno raye de xafila waştîya xo Xece xeyal keno. Nê xeyalî de mekano ke Zeynel û Xece tedeyê baxçeyê Mistî yo. Beno zî romanî de seba mekananê herayan no pasaj tewr nimûneyo başan ra yew bihesibîyo şaş nêbeno. No mekano bêsînor her çiqas mîyanê xeyalî de bibo zî psîkolojîyê Zeynelî ser o tesîro pozîtîf keno û hetê hîsî ra karakter xo zaf keyfweş hîs keno.

Baxçê baxçewode girs o. Xorîyanê baxçî de Zeyn û Xece têvirane der ê. Zê mara pilosîye ra jûbînî. Kamcî herme ê kam yo kifşe nîyo. Bîyê tek pîya, rut ê, şilt ê, jubîn ra qe nişermayînê. Eke ê cendekî ser ra di serî mebê, kes nizano ke di pîya yê. Hurdmîna ke ênê têçima, jûbîn de hûne. Zeyn seke zerê golode honik de bo, zerê xo hen şên o. Zerê Zeynî qase behra Wanî bîyo hira, verê sura eşqî de nata-dota çilqîno. Hurmîna hena zê mara têkewte yê. Rama heqî ena ra hurdmîna û dar û ber seke cênikeke çîta xo berzero mara ser ke miradê xo bîvîno, henî pêl û puşê xo dîna ser ra ano pê (r. 88-89).

Seke aseno karakterê, mekananê akerde û herayan de xo emnîyetî de hîs kenê; esten, nasname û erjê înan binê muhafa de yê. Ê teyna tamê şabîyayîşî gênê û zereyê rehetî de xuzurî de yê. Şik ra, tersî ra, decî ra dûrî yê.

7. KADROYÊ KARAKTERAN

7.1. Serkarakter(î)

Kadroyê şexsanê ke zemînê komelkî yê ke roman anê meydan; ma eşkenê qehremananê romananan seke Forester tespît kerdo “karaktere duz û gilorinî” yan zî sey W. J. Harvey tespît kerdo “serkarakter, karakterê normî, karakterê kartî û karaktere fonî” ya analîz bikerê. Reyna goreyê meslekanê înan, serranê înan û goreyê cinsîyetê înan, goreyê statuya komelkî ya înan zî ma eşkenê tesnîf bikerê û bi goreyê ney analîz bikerê (neql. Korkmaz, 2018, r. 22).

Serkarakter, roman de zaf aktîf o û zaf hedîseyî dorûdormeyê ey de benê hera. Vatox, mûnitişê romanî hîna zaf ey ser o roneno, temayê xo yê bingeyênî zî zafane wazeno ke bi nê karakterê xo ya wendoxan rê pêşkêş bikero. Yanî no karakter averşîyayîşê hedîseyan ser o tesîr keno. Feqet *Kilama Pepûgî* de ma nêşkenê raste-rast yew karaktero ke wayîrê nê taybetîyan o behs bikerê.

Senîniya ci se bena wa bibo, zaf-zaf fonksiyonê muhîmî yê şexsanê pêro roman est ê. La qenaetê umûmîyê zanayanê edebîyatî no yo: Goreyê sewbîna tewiranê roman, muhîmîya şexsanê roman yê tarîxîyan hîna tay o. Semedo ke nuştoxê romanê tarîxîyan wazenê ke malzemeyanê tarîxîyan ser o vinderê, konsantre bêbê; tebîi yo ke figurê ke dormeyê nê malzemeyan de ca gênê zafane sey unsûranê muhîman yê dereceya dîyine de manenê (Gögebakan, 2000, r. 115).

Pêşkêşkerdişê hedîseyan mîyan de gerek nuştoxî karakteranê xo baş bivirazê. Çunkî roman teyna hedîseyan rê nîno meydan, gerek romanî mîyan de karakterê ke bala wendoxan biancê bibê û romannuştoxî zî bi ney bitaybetî serkarakterî/an ya/a kenê û wendoxan ancenê aksiyonê hedîseyan mîyan. Feqet seke corê de zî behs beno romanê ke tewirê tarîxî de nusîyenê nînan de viraştîşê serkarakterî binêk karê nuştoxî kenê zehmetin.

Deniz Gunduz zî mewzûyê romanê xo tarîxî ra weçînayoy û bi nê semedî ra wazeno ke nê hedîseyanê tarîxîyan zaf hetan ra wendoxan rê binawno. Aye ra seba romanê xo di hedîseyê bingeyên weçînayê û seba nê di hedîseyan zî ma eşkenê romanî de di serkarakterî ra behs bikerê. Nê di karakterî goreyê karakteranê bînan hedîseyanê romanî de hîna bala wendoxan ancenê û zaf hedîseyan de nameyê înan vîyareno. Destpêkê romanî ra heta peynîyê romanî vatox bitaybetî bi nê di karakteran a temayanê xo yê bingeyênan wazeno bîyaro ca.

Kilama Pepûgî de hedîseyê ke eşîranê Xormeçikan û Cîbranîyan mabenê de vîyarenê vatox bi serkarakterê xo Zeynelî ser ra wendoxan rê pêşkêş keno. Zeynel eynî wext tarîxê realî de zî yew şexsîyeto muhîm o. Mıntıqaya Gimgimî de Zeynel bi nameyê “Zeynelo Gimgimij, Zeynel Efendî, Zeynel Efendîyê Xormekij, Pilingê Serhedî” ya zî zanîyeno. Heta Eyüp Kiran zî bi nameyê “*Pilingê Serhedê*” (Kiran, 2005) ya derheqê Zeynelê Îbrayîmê Talî de yew roman nuseno. Eynî roman hetê Ümit Fatma Fıratî ra bi nameyê “*Serhat Kaplan*” (Kiran, 2019) ya kurmancî ra açarnîyeno Tirkî ser zî. Nê romanî de Kiran serkarakterê xo Zeynel Efendî ser ra hedîseyê ke dewrê Osmanîyan de mintiqaya Gimgimî de vîyarenê nê hedîseyan bi teknîkê romanî ya mûneno. Kiran zî sey Gunduzî nê şexsîyetê tarîxî ser ra sey temayanê şerê eşîran û meseleyê armanîyan wendoxan rê pêşkêş keno:

Muhtewaya romanî bîyografiya Zeynel Efendîyê Xormekij o, feqet roman peynîyê seserra 19. û destpêkê seserra 20. de tarîxê Kurdan, urf û adetê Kurdan, kar û barê Kurdan, şer û pêrodayîşê Kurdan, têkilîyê Kurdan û Armenîyan, şerê Rûs û Osmanîyan a xemilnîyayo (Kiran, 2013, r. 4).

Zeynel wexto ke pîyê ci Îbrayîmê Talî kişiyeno, İstanbul de mektebê eşîran de wazeno. Îbrayîmê Talî lacê xo Zeynelî ra zaf heskeno û wazeno ke o, eşîre mîyan de keso ke zanayê bibo. Zeynel, romanî de sey karaktero zanayox, egît û semt, bêters û sey

yew çekdaro namdarî ya wendoxan rê pêşkêş beno. Vatox, teswîrê fizîkîyê ey rê binêk zî bibo romanî de ca dano: *“Zeyn bejne ra qewax o. Poro sîya hebe bîyo derg, Zimel û herdîşa xo sîyatîye ra tîje ver bereqîna. Zeyn zaf xortode semt o. Pirnika xo, çim û burîye xo... Kamcî çênêkê û cênike qayîle ci nibena ke. Zeyn hem semt o, hemî kî egit o”* (r. 87). Hedîseyê ke Zeynelî serê ra vîyarenê heme mintiqayî de fek ra fek gêrenê û hînî şarî hetê de Zeynelê Îbrayîmê Talî *“Pilingê Serhedî”* yew qehremano bêmergî ya vînîyeno û ey ser o kilamî vacîyenê. O, keyeyê kamî de bibo meyman vayîrê keyeyê nêzanê se bikirê, heme çîyê xo bi zerrî û can ra ey rê feda kenê. Keyneyê ezebî, egîtî û semtîya ey ver ra nêzanayê se bikirê. Cinîyê zewejîyayî zî zereyê xo pa şînê. Winî ke cinîya Mistî Pore zî nînan ra yew a: *“Pore hen derg û derg qayte dê bîye û zerê xo pa şî. Zerê xo ci rê helîya. Welî têt vet ke Pore ebe halê xirabîye qayte Zeynî bona, rûyê xo kerd tal û tirş. Nizana ke se bikero. Nika ke Mist hayrê daye bîyêne, nibîyêne rind”* (r. 87). Feqet zerrîya Zeynelî dekewena Xece. Axirî Zeynel Xece pîyê ci ra wazeno û pîya zewicîyenê.

Raverşîyayîşê şexsîyetê Zeynelî de di hedîseyî ey ser o tesîr kenê û reyna ser-karakter nê di hedîseyan rê zî cîya-cîya reaksiyonan dano. Nînan ra yewin kiştîşê pîyê ey o. No hedîse karakterê şexsîyetê ey û statuyê ey bedilneno. Destpêkî de Zeynel keso ke zanaye û wende yo, bado ke heyfê pîyê xo gêno hînî sey yew şakîyo ke hetê dewletî ra kiştîşê fermanê ci dayîya yo beno. Zeynel hînî verê heme zulm û nêheqîyan vecîno

Hedîseyo bîno ke Zeynelî ser o tesîr keno kiştîyayîşê cinîya ci Xece yo. Zeynel nê hedîseyî rê yew reaksiyono cîya dano. Hînî o nêwazeno sey şakî ko bi ko bigêro û dewlete ver ra bi tersa biremo. Mergê Xece zereyê Zeynelî de yew dirbeta xorin akeno. Eke Zeynel sey verî bibêne ey heyfê cinîya xo girewtêne. Feqet na rey wendoxî yewna Zeynelî vînenê. O, hînî şer nêwazeno û na rey heyfîgirewtîşê xo ca veradano. Şino bexişêkerdişê xo wazeno.

Romanî de hedîseyanê Armanîyan zî wendoxî bi serkarakter Artînî (Xaç) ser ra eşkenê biwinê. Artîn yew lacêko Armenî yo. Dewleta Osmanîyan fermanê Armenîyan dana. Artîn bawkalê xo Dîgran û maya xo ya pîya ver bi nê fermanî ra remenê. Vatox, romanî de pède-pède wendoxan anceno meseleyê Armenîyan ser. Rewşa Armenîyan zafane hedîseyê ke derûdormeyê Artînî ser ra vîyarenê bi înan a pêşkêş benê.

Gama ke Bak Artînî gîno binê hîmayeyê xo nameyê Artînî bedilneno, keno Xaço/Xaç. Xaç leyê Bakî de nezdîyê heşt serrî maneno û keyeyê ey de beno xort. Verî seba Xaçî nê cayê xerîbî de ciwîyayîş zehmet beno. Feqet bado o hînî Bakî sey piyê xo hesibneno. Demêk ra dima dewleta Osmanîyan reyna seba Armenîyan yew fermano newe vejena. Armenîyê ke dorûdormeyê welatî de ciwîyenê bi nê fermanîya hînî tehçîrê welatanê bînan benê. Na xeber zerrîya Bakî kena teng. Bak zano ke dişmenê ey do peyê Xaçî meviradê. Winî ke rocêk Mamê Xece yeno keyeyê Bakî û wazeno ke Bak, Xaçî teslîmê înan bikero. Bak reyna Xaçî destê Mam û alayan ra xelisneno.

Feqet hînî Bak zî zano dişmenê ey û Alay bi yew şekil de Xaçî rê zerar bidayê. Aye ra Bak qerar dano ke Xaçî biresno Armenîyanê ke hetê Rûsan de duşê Osmanîyan de şer kenê. Bak bi destê xo ya Xaçî beno nêzdîyê erzirom û tîya de emanetê Armenîyanê ucaî keno û pêyser agêreno.

Wendoxî şîyayîşê Xaçî ra dima heta peynîyê romanî hînî ey qet hedîseyan mîyan de nêvînenê. Vatox, wexto ke wendoxî Xaçî xo vîra kenê a çax peynîyê romanî de Xaçî reyna ano dekeno mûnitişê hedîseyan mîyan. Na rey Xaç sey leşkerê Rûsan pêşkêş beno û lacê Bakî Xidî -serran a pîya bîbî gird- ey esîranê Rûsan mîyan vînenê û uca ra xelisneno. Vatox bi no şekil wazeno ke aksîyonê hedîseyanê xo ganî tepişo û wendoxan rê bi serkarakterê xo Xaçî ya mûnitişê hedîseyanê xo yê bingeyênan reyna heta peynî romanî de zî ca bido.

7.2. Karakterê Normî

Seke yeno zanayîş karakterê normî serkarakterî ra dima romanî de karakterê tewr aktîfî yê. Nê karakterî zî sey serkarakteranê romanî mûnitişê hedîseyan de zaf ca gênê. Feqet fonksîyonê nê karakteran serkarakteran ra cîya yê. Nê karakterê normî averşîyayîşê hedîseyan de serkarakterî rê yan rasterast yan zî îndîrekt yew şekil de hetkarî kenê. Ge-ge zî xeletanê înan anî ziwan û înan rê rayberîye kenê. Yanî karaktero norm, romanî de meqsed bîyayene ra zafêr yew wasita yo ke seba caardîşê yew meqsedî xebitnîyeno (Harvey, 2017, r. 181). *Kilama Pepûgî* de Zeynel û Xaçî ser ra ma eşkenê tayê karakteranê norman rê ca bidê.

Kilama Pepûgî de vatox bitaybetî hedîseyê ke serkarakteran ra Xaçî ser ra vîyarenê seba nê serkarakterî karakterê normî xo zaf bi yew şekilê başî virazeno. No karaktero norm averşîyayîşê hedîseyan de bi çarçewaya temaya romanî de serkarakterî ser o hetê pozîtîfî ra tesîr keno û wexto ke dekewno hedîseyan mîyan wazîfeyê xo ano ca.

Kilama Pepûgî de hedîseyê ke serkarakter Xaçî (Artîn) ser ra vîyarenê bêguman nê hedîseyan de sey karakterê normî Bak yeno wendoxan çiman ver. Heta eke nuştox temaya xo ya bingeyên meseleyê Armenîyan ser o awan mêkerdayê û na temayî zî bi Xaçî ya ma rê pêşkêş mekerdayê ma eşkayêne vacî ke Bak serkarakterê romanî bibêne. Çunkî destpêkê romanî ra heta peynîyê ci Bak hema-hema zafane hedîseyan mîyan de ca gêno. Feqet ma gerek ney zî xo vîra mekerê her çiqas tayê romanî de norm karakterî serkarakteran ra hina wêşî hedîseyan mîyan ca bigirê û gorêyê serkarakteran hina hetê nuştoxî ra heme hetan ra baş bivirazîyê zî eslê xo ê seba serkarakterî estê û teyna resayîşê meqsedê serkarakterî ya hedîseyan mîyan de ca gênê. Deniz Gunduz zî goreyê serkarakteranê romanê xo Zeynel û Xaçî ya norm karakterê xo Bakî rê hîna zaf ca dayo û goreyê înan hîna zaf dîyolagan û hedîseyan mîyan de ey rê rol dayo.

Bak wexto ke çeçek o, dişmenê eşîra ci Seyida pîyê ey kişenê û badê çend serran zî reyna Seyida birayê ci Budî zî raya kareî de kişenê. Maya Bakî eke pêhesîyena

lacê ci kişîyayo a zî xo mereke de erzena dare. Mêyîtê may û birayê Bakî dekenê yew mezeli. Nê hedîseyî psîkolojîyê Bakî ser o zaf tesîr kenê. Feqet Bak reyna zî nêşino heyfê xo nêgêno û hînî dewe ra dûrî ciwîyayîşê xo dewam keno. Xora dişmenê ci zî hînî dest nênanêpa. Sebebê ney zî goreyê dewican Bak hînî milaketana ciwîyeno û heta winî ke o eşiqê yew milakete zî beno. Vatox, nê hedîseyê ke Bakî ser ra vîyarenê romanî de bi sehneyanê rastîvînîya efsûnkaran de wendoxan rê pêşkêş keno:

Merdîm Kilama Pepûgî de rastê unsûranê rastîvînîya efsûnkarî yeno. Romanî de ca dîyeno hedîseyanê surrealîstan. Feqet seba ke nê dinyaya rasyonele de bê ke xerîb bêrê vînayîş xo rê ca vînenê, ganî sey unsûranê rastîvînîya efsûnkarî bêrê musnayîş (nîşandayîş). Nê unsûrê eserî, hetê rastîvînîya efsûnkarîya romanî vejenê orte. Mumkin o ke hedîseyê ke dormeyê karakterê Bakilî de qewimîyenê, sey nimûneya ney nîşan bidîyê (bêrê musnayîş) (Akman, 2017: r. 2624).

Romanî de vatox serkarakteran ra Xaçî ya pîya zaf sehneyan de norm karakterê xo Bakî rê ca dano. Bak, heta mêrgê xo Xaçî rê sey yew pawitoxî hayîdar beno û reyna sey yew qertelo ke leyrê xo çîyanê xiraban ver ra gêno perranê xo bin ey eynî bi o şekil de muhazeze keno. Bak teyna Xaçî rê nê Armenîyê ke hedîseyanê romanî de ca gêne înan rê zî her firsend de hetkarî keno. Rocêk Bak û Xaçî biran mîyan ra raştê yew kalê Armenîyan yenê. Kalê rewşa perîşan mîyan de bi.

Kal zê hopike lertzêne. Bak çîp bîbî destê kalekî ra ke, wa megino wara... Bakî none kerde lete û şanite verê kalekî. Kalekî dolime di dolimî didan na piro û henî pa mend. Bakî logme cinit ra serê şitî û hemgen ra û kerd fekê kalekî (r. 213).

Bak, zafane nê sehneyanê winayînan de ca gêno. O, sey milaketa ke Armenîyan rê perrê xo sîper kerdo eynî bi o şekil yew wezîfe ya wendoxan rê hetê vatoxî ra pêşkêş beno.

Hedîseyê ke serkarakteran ra Zeynelî ser ra vîyarenê yew karaktero normo ke bala wendoxan rasterast anceno eslê xo çînî yo. Feqet ma eşkenê goreyê averşîyayîşê hedîseyanê romanî birayê Zeynelî Welî, embazê Zeynelî Memî sey norm karakterîya wendoxan rê pêşkêş bikerê.

Welî, birayê xo Zeynelî ra girdêr o. Feqet Welî zanayîşê Zeynelî rê zaf bawer keno. Welî û Mem hema-hema hedîseyê ke Zeynelî tede ca gêno her di heme zî nê hedîseyan de hetkarîyê Zeynelî kenê û ge-ge ey rê rayîr zî nawnenê. Welî, Zeynelî ya pîya heyfê pîyê xo gêno. Dewaya înan û dişmenê înan yew benê. Keyeyê înan hînî koyî beno. Heta peynîyê romanî Welî û Mem levê Zeynelî ra nêabiryenê û averşîyayîşê hedîseyan de serkarakterî rê bi sey karakteranê norman piştî danê.

7.3. Karakterê Kartî

Karakterê kartî romanan de averşiyayîşê hedîseyan de tam eksê serkarakterî ya yew wazîfeyî de ca gêne û resayîşê meqsedê yê bingeyênê serkarakteran rê manî benê. Karekero karte (card-character) romanî de figuro ke hemverê pozîsyonê fîlî û fikrî yê serkarakterî de vindeno yo. Semedo ke romanî de pêkewtiş est bo û zîncîrê weqîayan girêbidîyo elemano hewce yo (Sazyek, 2021, r. 193-194). Bi eslê xo romanê *Kilama Pepûgî* de rastarast yew karaktero kart çînî yo. Roman de çend karakterî tay hetan ra wayîrê xususîyetanê kart karakteran bibî zî tay xususîyetî ke nê karakterî wayîrî ma rê manî benê ke ma vacî ê seraser kart karakter ê.

Ma gerek *Kilama Pepûgî* de sey karakterê kartî ya gorêyê di serkarakterê romanî -Zeynel û Artîn (Xaç)- ya yew katagorîzê bikerê. Romanî de her serkarakter cîya-cîya hedîseyan de ca gêno û wendoxî zî bi nê melumatî ya eşkenê karakteranê romanî zî goreyê nê di hedîseyan cîya-cîya bifikrîyê.

Hedîseyê ke Zeynelî ser ra vîyarenê nê hedîseyan de sey karakterê kartî eslê xo yew şexs yan şexsî rasterast nêvirazyayo/ê. Yew şexsî ra zafane averşiyayîşê hedîseyan de leşkerê Alaye Hemîdîyan tim manîyê Zeynelî benê û hema ca de seba kiştîşê ey ko bi ko ey dima gêrenê. Tebî nê Alaye de dişmenê ci cîbranişî bi xususen zor kenê Zeynelî û yew şekil de mergê ey wazenê. Reyna romanî de tayê hedîseyanê de ma eşkenê sey karakteranê kartî ya Sekamilî, maya Xece Pore biwînê. Vatox, nê karakteran teyna tayê hedîseyan de sey karakterê kartan şuxulneno. Yanî eslê xo nê karakterî reya verên Zeynelî hetê de benê û hetkarîyê ey zî kenê feqet bado goreyê şertanê hedîseyan sey karakterê kartan a vecîyenê vernîya wendoxan.

Zeynel Alayî ver ra embazanê xo ya pîya şino keyeyê Sekamilî. Tabî Sekamil reya verên Zeynelî bi hurmet a keyeyê xo de keno meyman. Feqet badê çend rocan Sekamil cayê Zeynelî Alayî rê îxbar keno. Alay hema eştana keyeyê Sekamilî ser. Zeynel ferq keno ke keso ke înan îxbar kerdo Sekamil o. Tabî Sekamil seke çîyê ra xebara ci çînî bo eynî bi o şekil de na het a het remeno û kewno Alayî destê. Peynîyê hedîseyan Zeynel û embazê ci uca ra xelisîyenê.

Reyna yew îxanet zî maya Xece Pore kena. Eslê xo na karaktere Zeynelî ra zaf heskena. Feqet wexto ke dewlete semedê Zeynelî ra pîyê Xece Mistî çekena zerre, Pore zî nê halê mêrdeyê xo rê damîş nêbena û wexto ke cayê zamayê xo zanena hema ey cenderman rê îxbar kena. Seke tîya de zî aseno karakterê kartê ke hedîseyanê Zeynelî de ca gêne zafane goreyê şertanê xo manîyê serkarakterî benê. Reyna vatox hetê fizîkî ra zî teswîrê nê karakteran nêkeno.

Kilama Pepûgî de hedîseyê ke bi serkarakter Xaçî ya pêşkêş benê, nê hedîseyan de sey karakterê kartan Mamudê Xece (Mam) û Welî Axa bala wendoxan ancenê. Mamudê Xece eslê xo eşîra Xormeçikan ra yo. Mam da-vîst serrê ra vêşî koyan ra gêrayo. Bado Mam û embazê xo şîne Îbrayîm Paşayê Milijî ra bexişê xo wazenê û

şinê dekewnê Alaya Cîbraniyan mîyan. Eslê xo cîbraniyî dişmenê eşîra Mamî yê. Feqet Mam keso fîrar o û kotî de nan werdo uca keyeyê ey beno. Axirî verê kewtişê mîyanê Alayê, merdimê Welî Axay beno. Seba Welî Axay zaf merdimî kişeno. Mam sey vergîya aqil o. Winî mebiyayê hendayê serre mîyanê dişmenanê xo de nêşayêne biciwiyo.

Mam destpêkê hedîseyan ra heta peynîyê ci aksiyonê romanî de rasterast sey yew karaktero kartî ya ca gêno. Vatoxî nê karakterê xo bi yew şekilê başî viraşto û karakteranê romanî yê bînan rê tim sey yew astengî ya ca dayo. Mûnitişê hedîseyan de Mam serkarakterê romanî Xaçî rê rasterast manî mebo zî tayê cayan de averşiyayîşê serkarerî rê tay zî bo manî beno. Yew pasajê romanî de Mam gêreno Dîgran û cîrananê ey. Axirî Mam cayê înan vînenno. Feqet Dîgran nê cinîya hetê de nêbeno. Aye ra Mam beno sey volkan û înan ser o teqano:

- O kalek o zuxin kotî yo vaje?

- O de maya to no.

Mamî ramit veyvê ser, xo hena niresno ra bitî jûyade bîne kerde mîyanê veyvê ser. Veyve cayê xo de henî mende. Cira qe venge nivejîya. Honde ke cendekê xo cinîqîya we. Cênîya ver kerdîbî piro Hermenîkî qesî kerdêne. Mamî ra zobîn kesî qesanê dîna ra fam nîkerdêne. Çira Mamîyo cênîya her çîyo ke şîyêne, bîyêne giran. Mamî defe a het ser, defe na het ser, serê vare de amêne û şîyêne. Veyva ke serê vare de hena Mamî ra xever dêne. Mami şî, hetanî ke veyvê gonye virte ra, serê vare de veyvê kuye. Qole karê xo caverdaybî qayte zalimîya Mamî bîyêne (r. 149).

Reyna rocêk Mam eşnaweno ke Bak yew lacê Armenîyan rê hetkarî keno -no lacek Xaç o- û keyeyê xo de nimneno. Mam û qola ey şinê keyeyê Bakî de bi çekanê xo ya tîk benê:

(...) Mamudê Xece vejîyo amo verê çêverê Bakî de gonya xo kerda ro nişono. Qole kî şanita pê xo amo verê çêverê Bakî:

- Ti Hermenîya çê xo de kena weyî. Ti Hermenîya kena weyî, ê mordemanê ma kişenê.

Amo ke pê çimê Bakî bitersno. Henî keno ke layikî rê xirabiye bikero. Labelê Bakî qe goştarê dê nikerd. Hama erzîya zerê bî tufang ra û duşê ponc aspara de bîra tik û va:

- Lawo ti Ali sînena mi ra dûr kuye. Axîna pîyê mi bo ke, nano qerqelê pîyê to, ti kişeno.

Mam tersa nikewt ra Bakî ser, Bakî gonya xo kerdîbî xo çim ra. Kam ke nêzîyê Xaçî bibîyêne bêmerdene dê ra nixeleslyêne ra (r. 394-395).

Mam averşîyayîşê hedîseyan de her çiqas sey yew karakterê kartî ya hetê vatoxî ya bimûniyo zî tayê hedîseyan de no karaktero karte hetkarîyê karakteranê romanî yê bînan zî keno. Yanî vatox bi no şekil yew taybetîya balkêş zî karakterê xo yê kartî rê bar keno. Romanî de mabênê Mam û Levonî zaf pêrodayîşî ca gênê. Feqet yew hedîseyî de Mam û qola xo hemberê yew şerê Levon û Evdiramanî yenê. Nê şerî de Mam, Evdiramanî ya lex keno û dûrî ra qeytê pêrodayîşê înan keno. Peynî de zî çî ra na rey qarişê Levonî nêbeno embazanê xo rê vano:

Veng ke kewt ra tufanga, qola Mamî pêyser cere ya û qayt bîye. Mamî xo ser de qayte Alîye Usîvî bî û ebe nêmhuyayîş:

-Alo! Cîbrana çixa kêma bê ma rê hondaye rind o.

Alî binê zimêla ra huya û verba çemî astorê xo ramit (r. 189).

Seke tîya de zî aseno Mam biqestî qarişê nê pêrodayîşî nêbeno û reya verên ke vatox karakterê xo kartî hetê pozîtifî ra wendoxan rê pêşkêş keno. Mam her çiqas hetê Alayê bibo zî wexto ke kesê ke Cîbraniyan ra bikişîyayê keyfê ey ardê. Reyna Mam serkarakterê romanî Zeynelî rê zî hetkarî keno. Wexto ke Sekamil Zeynelî îxbar keno, Mam xeber gêno ke cendirman dorûdormeyê Zeynelî pîştê. Na xeber ra dima Mam cadê xo de nêvîndeno û qola xo ya pîya şino dewa Sekamilî. Vatox, pêrodayîşê Mamî bi teknîkê sehneya derg û dila wendoxan rê nawneno:

Mamî xebere gurete ke eskerî Canêsera de dormê bi Zeynî gureto bî har:

- Lawo va lawo ma aşîr me, esker bêro lewê ma de mordema bikişo, ma veng xo ra mekîme?

Qola xo şanite xo lewe û zê pukeleke astorî ramitî. Eke kewt birê Xaşxaşe hena teze vengê tufanga ame reşt ci. Astorê xo vaznay amay tapê mezela ser. Uja ra kî kewtî wertê xirba. Pêy ra teq û req na cenderma ra. Qumandar ci rê kotî ra ame şaş bî. Qerşune ame kewte ra herme. Herme cira bî darde. Cendermî meterîs ra vejîyay kewt wertê dewe. Waxto ke remay çend tenî ki kewtî ra qerşuna qola zerî. Uja di cendermî pêser ra amay ra hard. Rem ke gina cenderma ra qola zerî erzîye tever. Uja ra şîye kewte zerê axure. A hete dewe de kî nafa veng kewt ra tufanganê dewija. Cendermî wertê dewe de nata-bota qerşuna ver remay û bîlîya xo kewtî. Qole zere de hebe nimende asparkî erzîye tever. Virnîye de Zeyn, pêy de Xece hete ra tufangî eştî hete ra kî verba arî zê pukeleke astorî ramitî. Mamî ke ê dî xelesiyay ra, astoranê xo ra bî aspar û tîpya cêray ya (r. 239).

Pasajê ke ma karaktero kart yê Mamî ser ra tîya de ca dayê, nê pasajan de gerek yew taybetîya Mamî bala wendoxan bianco. Çunkê no karakter hetê vatoxî ra di hedîseyanê cîya-cîyayan de -hedîseyê serkarakter Zeynelî û yê serkarakterî Xaçî de- bi di şekilan de pêşkêşê wendoxan bîyo û ancîna no karakter û di hedîseyan

dekerdîyê yewbînî mîyan. Hedîseyê ke Zeynel tede ca gêno, nê hedîseyan de karaktero karte Mam hetê pozîtîfî ra wendoxan rê mûniyeno; hedîseyê ke Xaçî ser ra ravîyerenê nê hedîseyan de zî hete negatîfî ra wendoxan rê pêşkêş beno.

Vatox, sey karaktero kartî ya Welî Axay zî hedîseyan mîyan mûneno. Welî Axa reya verên Armenîyan rê hetkarî keno. Çunkî Armenîyan ra Aşot eynî wext kerwayê Welî Axa yo. Feqet averşîyayîşê hedîseyan de na rewşa înan bedilîyena. Wexto ke fermanê tehcîrê yê Armenîyan vecîyeno Aşot û keyeyê ci bar kenê şînê kerwayê xo Welî Axay hetê. Nê ameyîşî ra çend minge verî Levonî des û şeş merdimê Welî Axay kiştîbi. Na mesele Welî Axayî rê bîbî derd. Ey waştê ke yew şekil de heyfê merdîmanê xo bîgîro. Roca bîne Welî Axa û qeçê ci kerwa Aşotî û keyeyê ci keyeyê xo de kişenê. Teyna tornê Aşotî Oskanyan maneno. Mam, hîrê xulamê Welî Axayî, Welî Axa bi xo, di lacê Welî Axayî hetanî şan lacêkî de baş nêkenê. Axirî peynî de merdimê Welî Axayî bi adirîya lacekî veşnenê.

Romanî de mabênê Kurdan û Armenîyan kerwatî zaf beşan de şuxulyena. Kerwatî seba nê di mîletan zaf muhîm o. Kerwatî, merdimîye ra hina aver sey yew muessesese hesibîyeno. Vatox zî hema-hema her beşo ke nê temayî ser o virazyayo nê beşan de na muhîmî wendoxan rê tekilîya komelkî ser ra bi nimûneyanê zaf başan a pêşkêş keno. Feqet Welî Axa nê muesseseyî rê îxanet keno. Welî Axa çimê xo keno veyva kerwayê xo Aşotî Şuşike:

Aqilê Welî Axayî şîbî veyva Aşotî ser. Welî emrê xo de rindekîyade nîyanêne qe kesî ser ra nidîbî. Çimê cênîkî kesk bî, keskê çimanê dayê verê çimanê Welî de bereqîya. Poro sîya kewt verê çima. Porî ra têpya bejna bedewe (r. 445).

Badê kiştîşê keyeyê Kerwa Aşotî Welî Axa Şuşike xo rê keno cinî. Demêk ra pey fermanê Armenîyan vecîyeno û Welî Axa zî her çiqas mewazo zî Şuşike bi destanê xo ya kişeno. Welî Axa, kiştîşê Şuşikî ra ver nêwazeno ke biewno çimanê a yê, şerma ver çimanê xo aye ra remneno û lilikê çeka xo anceno. Nê hedîseyî ra pey vatox rewşa nê karakterê kartî bi no şekil nawneno: “*Welî Axa kî verê daye de amê war serê xo kerd mîyonê di destane xo û xêlê waxt henî ser ra mend û fikirîya. Çima ra di dilopî xelesîyay ra û kewtî mîyonê vara gonîne*” (r. 500). Çîyo balkêş no yo ke vatox tîya de karaktero xo yê kartî dekeno yew rewşa decin mîyan. Vatox, zaf rey Welî Axayî sey yew karakterê kartî ya şuxulneno. Feqet nê pasajî de seke aseno karakterê ey dekeno yew poşmanî mîyan.

7.4. Karakterê Fonî

Taybetmendîyê tewr muhîmanê karakteranî fonî nê yê: Aqil de mendîşê înan, kerdişê ke wendoxî ver ecêb bîmanê, estbîyayîşê rîyê înan yo vîrameyîşê ci rehet o çinî yo; estena înan ya esasîye, bi hawayo ke strukturê komelkî yê dewrê xo neqil bikero xurtkerdişê hîsê rastîye (realite) yê wendoxan, zêdekerdişê bawerbîyayoxîye

û teşkilkerdişê yew fonê rastîye yê munasîbê dewrê vateyî yê. Dewlemendîya karakteranê fonî, zaftewirî û rastîya înan, serkewtişê nuştoxî/e ra rasterast (dîrekt) nîsbetdar o (Korkmaz, 2018, r. 22).

Romanê *Kilama Pepûgî* de Deniz Gunduz zaf hetan ra seba mûnitişê hedîseyanê xo ca dano karakteranê fonan. Romanî de nê karakterî hetê hûmarî ra zaf ê. Gunduz bi nê karakteran a wendoxan rê dewrê hedîseyan hetê sosyolojî ra yew hewa yo realî de virazeno û her karakterê fonî goreyê aksîyonê hedîseyan romanî de ca dano. Romanî de kesê ke sey karakterê fonîya şuxulyayê înan ra tayê ci nê yê: Silê Murfî, lacê Kewra Keboyî, cinîya Kerwa Keboyî, Maya Zeynelî, leşkerê Alayê, veyva Dîgranî, cinîyê cîranan yê Dîgranî, Hesê Memî, Ap Hesen, cinîya Ap Hesenî, Gila Fîraze, Fate, cinîya Sekamilî Gila Zoze, Gila Harse, tornê Gila Harse Dewrêş, Birayê Bakî Bud, Ristemê Qemerî, Rizg, waştîya Rizgî Xase, lacê Aşotî Serko, Alîxan, Pîro Sur, Silik, Îsmê Kile, Mikayil, Haş, Memed, Memdalî, Welê Surî, Elo Dizd, Ap Elewêrdî, Bertal, Heyd, qeçê Welî Axayî ûêb.

8. PEYNÎYE

Kilama Pepûgî de nuştoxî hedîseyanê romanî teqrîben mabênê serranê 1892-1917î de awan kerdo û “mûnitişê hedîseyan yê zafrêzîlayin” şuxulnayo. Romanê ke bi “mûnitişê hedîseyan yê zafrêzîlayin” mûniyenê de gelek hedîseyî qewimîyenê û nê hedîseyî yew nuqta de kewenê yewbînan mîyan. Gunduz zî romanê xo de gelek hedîseyê cîyayan wendoxan rê pêşkêş keno û peynîyê romanî de zî bi temaya xo ya bingeyên -meseleyê Armenîyan- mûnitişê romanê xo tamam keno.

Hedîseyanê romanî bi hoka ewnîyayîşê vatoxê şexsî yê hîrêyinî/îlahî mûnîyenî. Vatox hîsê ke zereyê karakteran ra vêrenî sey yew homayî zano û ney zî wendoxan rê pêşkêş keno. Reyna vatoxê romanî her çiqas zafane bi ewnîyayîşê objektîfî hedîseyan neqil biko zî ge-ge subjektîf têgêreno û fikranê xo, hîsanê xo eşkera keno. Hetta rasterast hukman îfade keno.

Nuştox, mekananê dorûverkîyan rê ca dano. O, nê mekanan rê goreyê averşîyayîşê hedîseyanê romanê xo ca dano û ancîna wexto ke rêzê nê mekanan yenê dergaderg înan teswîr keno. Mekanên dorûverkîyan ra cîya nuştox mekanê ke psîkolojîyê karakteranê romanî ser o tesîr kenê înan zî şuxulneno. Nê mekananê hîsîyan de mabênê karakteran û mekanan de yew têkilî roneno û wendoxan rê psîkolojîyê karakteran teqdîm keno.

Kilama Pepûgî de teyna yew serkarakter çinî yo. Roman de di serkarakterî estî. Hedîseyê ke eşîranê Xormeçikan û Cîbranîyan mabenê de vîyarenê, vatox bi serkarakterê xo Zeynelî ser ra wendoxan rê pêşkêş keno. Hedîseyê Armanîyan zî wendoxî bi serkarakter Artînî (Xaç) ser ra eşkenê biwinê. Roman de karakteranê norm û kartî rê zî ca dayîyeno.

9. ÇIMEYÎ

- Akman, İ. (2017). “Postmodern Dönemin İki Önemli Kavramı Folklor ve Büyüülü Gerçekçilik Ekseninde Kilama Pepûgî (Guguk Kuşunun Şarkısı) Romanı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 5, s. 2613-2629.
- Akman, İ. (2019). “Zaza Romancılığı -Giriş-“, *Sözden Yazıya Zazaca* içinde (s. 179-231). İstanbul: Peywend Yayınları.
- Çetin, N. (2021). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Espar, J. İ. (2000). “Romanêko Newe: Kilama Pepûgî”, *Kovara Vateyî*, H. 12, r. 66-71.
- Göğebakan, T. (2000). “Tarihsel Romanda ‘Kişiler’ Sorunu”. *Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, S. 12, s. 115-123. Adresê <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuaded/issue/1044/11802> ra ame girewtîş.
- Gündüz, D. (1998). “Wendoxan ra”, *Kovara Vateyî*, H. 5, r. 92-93.
- Gündüz, D. (2000 a). *Kilama Pepûgî*. Ankara: Weşanxaneyê Vartan.
- Gündüz, D. (2000 b). “Wendoxan ra”, *Kovara Vateyî*, H. 11, r. 102.
- Gündüz, D. (2016). “Deniz Gunduzî reyde Roportaj” (M. Aygun, Rop.), *Kovara Ewro*, H 1, r. 27-41.
- Gündüz, D. (2017). “Romannuştox Deniz Gunduzî reyde Roportaj” (A. A. Çiçek, Rop.), *Kovara Zend*, H 25, r. 3-21.
- Harvey, W. J. (2017). “Romanda Sosyal Ortam”, *Roman Teorisi* içinde (s. 176-194). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Işık, İ. S. (2015). *A'dan Z'ye Kürtler/ Kişiler-Kavramlar-Kurumlar*. İstanbul: Weşanxaneyê Nûbihar.
- Kıran, E. (2013). *Pilingê Serhedê*. İstanbul: Weşanxaneyê Nûbihar.
- Korkmaz, R. (2015). *Yazınsal Okumlar Öykü/Roman*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Korkmaz, R. (2018). “Sabahattin Ali'nin Romanlarında Karakterler/Kişiler Dünyası”, *Romanda Kişiler Dünyası (Roman Karakterlerinin Doğası Üzerine İncelemeler...)* içinde (s. 11-23). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mendilow, A. A. (2017). “Romanda Şimdiki Zaman Okuyucunun İçinde Yaşadığı Zaman”, *Roman Teorisi* içinde (S. 225-247). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sazyek, H. (2021). *Roman Terimleri Sözlüğü Roman -Roman Sanatında Yüz Terim-*. Ankara: Hece Yayınları.
- Stevick, P. (2017). “Roman Bölümlerinin Dayandığı Teori”, *Roman Teorisi* içinde (s. 155-166). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tekin, M. (2018). *Roman Sanatı 1 -Romanın Unsurları-* (16 ç.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yıldız, P. (2020). “Sey Yew Romanê Verênî Kilama Pepûgî Ser o Analizêk”, *The Journal of Mesopotamian Studies, Special Issue on Zazakî and Zazas*, 74-97. (<http://jms.artuklu.edu.tr/tr/download/article-file/1308513> ra ame girewtîş)

Extended Abstract:

The number of works written in the genre of novel in Zaza literature is less than the number of works written in other genres. There are many factors that cause this. The characteristics of the genre of the novel make it difficult to write a work in this genre. For instance, mostly in works written in this genre, there are too many characters that have complex psychology and relationships. On the other hand, works created in the genre of the novel are more rich and detailed with regard to features like space, time, narrator, structure, and theme. Writing a work in this genre requires a great effort and a long time. Due to these reasons, the number of works written in this genre is low in a literature that has just established its written phase, such as Zaza literature. The political conditions that have existed for more than a century also have also led to not writing a large number of works both in the novel genre and other literary genres. It was not encouraged to write works in Zazaki, and those who wrote works in this language were punished. However, after the 2000s, there was a relative softening in the political atmosphere in Turkey, and this positively affected the situation of writing literary works in Zazaki. As a matter of fact, most of the novels written in Zazaki were published after 2000.

The novel *Kilama Pepûgî* (*Song of the Cuckoo*) written by Deniz Gunduz was also published in 2000. This is a historical novel. In the work, the author reconstructs the events experienced by the Kurdish and Armenian peoples in the technique of novel. The events in the novel take place on 528 pages, but the author also includes a glossary at the end of the work. Throughout the novel, some words are marked with “*” and the author gives the meaning of these words at the end of the novel. With this glossary, the novel is 536 pages in total. This is a comprehensive work in terms of many features of the novel genre. The novel is written with a third person omniscient point of view. The narrator knows all the events and characters in the novel and transfers them to the reader in detail. In the plot of the novel, many different subjects -especially the suffering of Armenians and Kurds; tribes in the Ottoman period- are included, and they are tried to be brought together in a general fiction. The novel includes the events between 1892 and 1917. In the novel, the author tries to strengthen the background of the novel by including places that reflect the environment and emotions. In the work, there are two main characters (protagonist) named Artîn representing the Armenians and Zeynel representing the Kurds.

Gunduz reconstructs the elements of his language and culture in his novels. He is aware of the richness of his mother tongue. He handles these riches and rules very well according to the action of the events in his novels.